

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-13>

УДК 821.112.2Рільке:910.4(477:470+571)

Лебеденко С.О.Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут**Тарасова Н.І.**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПОДОРОЖІ РІЛЬКЕ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЄЮ

Анотація. У статті здійснено систематизацію розрізнених краєзнавчих, літературних, мемуарних, епістолярних матеріалів та аналіз змісту двох подорожей австрійського письменника Райнера Рільке Росією та Україною у 1899–1900 роках, з'ясовані причини таких подорожей. Основна увага зосереджена на мандрівці поета Україною, особливо до Києва та на Полтавщину. З'ясовано, що Україна відіграла визначальну роль у формуванні поетичного світу Рільке, стала його духовною вітчизною. В Україні поет знайшов бажаний приклад духовного єднання народу з природою, з Богом, і українські пейзажі зачарували його. Доведено, що подорожі Україною, знайомство з багатою українською культурою стали глибинним джерелом творчості поета, а відвідини християнських пам'яток Києва дали поштовх до створення збірки «Часослов» та низки поезій, що увійшли в його інші поетичні збірки.

Ключові слова: Рільке, подорожі Росією та Україною, Київ, Полтава, українська культура, український народ, українська природа.

Lebedenko Svitlana Yaroslav Mudryi National Law University,
Poltava Law Institute**Tarasova Nataliia**

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

TRAVELING OF RILKE ACROSS UKRAINE AND RUSSIA

Summary. The article deals with systematization of distinct ethnographic, literary, memoir, and epistolary materials and analysis of the contents of two trips of Austrian writer Rainer Rilke to Russia and Ukraine in 1899–1900, and the reasons for such trips were clarified. The first trip of 1899 to Russia awakened the interest of the poet in the history of Kievan Rus, the Cossack era, to the glorious Ukrainian cities – Kyiv, Chernihiv, forcing him to get acquainted with such sights of literature as *The Tale of Past Years*, *The Word of the Igor's Regiment*, *Kyiv Pechersk Patericon*. That is why in 1900 a second trip was held by Rilke to Ukraine and Russia. The article focuses on the journey of the poet to Ukraine, especially to Kyiv and Poltava. Rilke visited Poltava, Kremenchuk, the village of Horbanivka and the Nyzhni Mlyny, talked with the peasants, and admired Ukrainian nature. It was found that Ukraine played a decisive role in the formation of the poetic world of Rilke, and became its spiritual fatherland. The poet even dreamed for a long time to settle in Kyev, he was impressed with architectural monuments, Kyiv landscapes and especially the Kyiv-Pechersk Lavra. He visited the Lavra Caves several times and under the impressions of these visits he wrote a second part of *The Book of Hours*. In Ukraine, the artist found the desired example of the spiritual unity of the people with nature, with God, which he had not seen in the West. Travel has become a deep source of his work, and works that were written under the influence of travel, testify to the new facets of the poetry of the artist. Ukrainian landscapes charmed him, and visits to Christian monuments of Kyiv gave impetus to the creation of not only the collection of *The Book of Hours*, but also a number of poems included in his other poetic collections. Rilke was interested in Ukrainian folk songs, learned about the famous kobzars, and studied the deep layers of folk art. The poet managed to feel and convey the color of Ukrainian life.

Keywords: Rilke, trips to Russia and Ukraine, Kyiv, Poltava, Ukrainian culture, Ukrainian people, Ukrainian nature.

Постановка проблеми. Важко уявити життя й творчість будь-якого поета, котрий не відшукував натхнення в мандрах, не прагнув побачити світ і розповісти про свої враження й почуття. Таким був і Райнер Марія Рільке (1875-1927), видатний австрійський поет, який протягом свого короткого життя подорожував Чехією, Францією, Італією, Данією, Німеччиною, Швецією, Бельгією, Єгиптом, Іспанією, Північною Африкою, Росією, а також Україною. Ці подорожі дозволили поету ознайомитися з культурами різних народів, літературним досвідом багатьох митців і створити свій власний неповторний світ [14].

Найбільший слід у житті й свідомості письменника, на нашу думку, залишила Україна, до якої він приїздив у 1900 році. Тому актуальним є дослі-

дити подорожі Рільке Україною та Росією, що допоможе зрозуміти глибокі зміни у світогляді поета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подорожі світом та їх вплив на творчість Рільке відображені в дослідженнях Д. Наливайка, О. Ізарського, Н. Марченко, Є. Пеленського й інших науковців. У статті використовувалися також Інтернет-ресурси, краєзнавчі матеріали та тексти творів Рільке.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених творчості Рільке, нагальною є систематизація частини розрізнених матеріалів про українські подорожі поета, їх вплив на його творчість і світогляд. Особливо цінними у цьому сенсі є подорожі до Києва і Полтави.

Мега статті. Головною метою дослідження є систематизація розрізаних офіційних, епістолярних, мемуарних свідчень, краєзнавчих матеріалів, які розповідають про подорожі Рільке Україною. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити причини, які спонукали Рільке відвідати Росію й Україну;
- простежити шлях поета у двох подорожах, здійснених у 1899 та 1900 роках;
- з'ясувати, що найбільше вразило Рільке в Україні.

Виклад основного матеріалу. Знайомство Рільке з Росією й Україною відбулося завдяки подрузі Луїзі Андреас-Саломе, яка народилась і провела дитячі роки в Петербурзі, бо була донькою генерала російської служби. Вона виїхала із Росії 20 років тому, а потім не раз приїздила до родичів у Москву та Петербург. Її розповіді про «країну між Білим та Чорним морем» (значна територія України у XIX ст. входила до складу Російської імперії) пробудили у поета бажання відвідати й пізнати цей край [6, с. 197]. А оскільки Лу була письменницею, то можна уявити, як цікаво вона говорила. Через призму поглядів дівчини, її ставлення до цього краю в уяві поета формувався образ Росії. Рільке почав знайомитися з російською культурою, вивчати російську мову, читати твори російських авторів. Від цих занять так втомлювався, що навіть не міг за обідом підтримати розмову [3, с. 178]. Луїза також окреслила маршрут майбутньої подорожі і керувала підготовкою до знайомства з невідомим краєм [3, с. 182–183].

Подорож до Росії була запланованою й бажаною. Залишився лист, який написав Райнер Рільке матері перед поїздом: «Люба мамо! Завтра я вирушаю в подорож у незнайомі мені краї. Я і не мріяв про це. Але Лу так пристрасно оповідає мені, що я не можу не поїхати, маючи таку нагоду... Сподіваюсь на нові зустрічі» [16, с. 56].

Перша подорож відбулася з 25 квітня по 18 червня 1899 року. Тоді Рільке разом із Луїзою побував у Москві, де зустрівся з Львом Толстим, та Петербурзі. У листі з дороги Рільке писав: «Я вперше побачив святу Русь, той світ, що глибоко мене зацікавив... Важко висловити, скільки нового в цій країні, скільки майбутнього...» [16, с. 56]. Після подорожі поет продовжував вивчати російську мову, щоб прочитати оригінали творів М. Лермонтова, Л. Толстого, М. Гоголя [11, с. 96]. Відомо, що під час відвідин Москви та Петербурга Рільке вперше почув про «чарівну Малоросію», про її селянську ідилічну культуру, дивовижні пісні та чудові «народні» театри. Так зародилася мрія приїхати до Києва. Рільке зрозумів, що повинен побувати в цьому дивовижному краї, почав цікавитися історією, культурою Малоросії, українським фольклором [6, с. 198].

Можливо, інтерес до культури слов'ян виник тому, що Рільке цікавило все народне, просте, справжнє. Перша подорож розбудила в поета інтерес до Київської Русі (зацікавили міста Київ, Чернігів, Волинь), а також до козацької доби, в яких він вбачав витoki історії великого народу [6, с. 197]. Він читав «Повість минулих літ», «Слово о полку Ігоревім», «Киево-Печерський па-терик». Так Райнер готувався до нової подорожі.

Друга подорож розпочалася навесні 1900 року. Разом з Лу вони виїждять із Берліна до Москви, де він відвідує різні музеї, Третьяковську галерею, працює в архівах. Потім через Тулу їде до Ясної Поляни, де гостює у Л. Толстого, і на початку червня виїжджає до Києва, де перебуває майже два тижні. 17 червня по Дніпру пливе пароплавом «Могутній» до Кременчука [3, с. 188]. Дорогою заїздить до Канева, де відвідує могилу Тараса Шевченка [11, с. 97]. У листі до матері про Кременчук написав, що це місто «на краї чудової України» [6, с. 199]. Відомо, що там Рільке зупинявся в найкращому готелі «Вікторія» на вулиці Херсонській [14]. 18 червня поет виїхав кур'єрським поїздом із Кременчука. Він прямує до Полтави, знайомиться з навколишніми селами: 19 червня з селом Горбанівка, а 20 – з Нижніми Млинами. Через 3 дні, 21 червня 1900 року, із Харківського вокзалу (тепер Південний) їде до Харкова [13, с. 143].

Потім були міста Воронеж, Саратов, Казань, Нижній Новгород, Ярославль, Тверь і знову Петербург, де він три тижні жив у пансіонаті «Централь» [3, с. 191]. 24 серпня мандрівка Рільке Україною та Росією завершилася.

Якщо говорити про перебування Рільке в Україні, то окремо треба зупинитися на відвідинах Києва та Полтави. Київ приваблював Рільке своєю історією. Не дивно, що поет вирішив відвідати це місто, про яке вже до зустрічі з ним багато читав і знав. Згадував він про княгиню Ольгу та Володимира Великого, про хрещення Русі [5, с. 8]. Два тижні з початку червня 1900 року Рільке жив у Києві. Першим його враженням було глибоке розчарування від європейської міста. Але глибше знайомство з Києвом змусило поета закохатися в нього. Пізніше Лу написала про ці почуття: «...Стояв, і погляд його був над Києвом. Його очі блукали долиною, що лежала перед нами в червоному тумані від сідаючого сонця. Наче під охороною київських висот, увінчаних золотом таємниче сяючих бань, під небом в блідих зорях, лежав невимовний сум» [8, с. 46].

Рільке принципово не помічав у Києві порожня цивілізації [4, с. 45]. Очевидно, він насолоджувався краєвидами, вражався древністю міста, його історичними пам'ятками, що було для нього важливішим. Рільке оглянув церкви та монастирі: «Всю свою увагу звертаю на стародавні церкви та храми, в яких зберігаються давні картини та дорожні реліквії» [8, с. 46]. Поет був вражений Софійським та Володимирським соборами, Києво-Печерською лаврою, якій він присвятив кілька поезій і про яку найбільш захоплено розповідав. У поезії «Ти монастир Господніх раб» автор згадає «церкву десь на сході», і хоча назви конкретного собору немає, риси Київської Лаври у вірші простежуються.

У Лаврських печерах поет побував кілька разів, вони справили на нього незабутнє враження. Про це писав: «Сьогодні годинами мандрував підземними ходами повз келії, де в святому божевіллі самотньо жили святі й чародії... Безнастанно напливає з темноти назовні прочан з усіх місцевостей, від Сибіру до Кавказу, і всі цілують згорнуті руки святих. Це найсвятіший монастир усієї імперії. У моїх руках палаюча свіча. Я пройшов усі ці підземелля раз на самоті, раз із народом» [8, с. 46].

Під враженнями від Києво-Печерської лаври між 15 і 25 вересня 1901 року була написана друга частина «Часослова» – «Книги прощ» [8, с. 48].

Київ вразив Рільке своєю архітектурою і природою. Але навіть тоді, увібравши в себе «духовну міць святих київських гір», поет не виокремив Україну з Росії. Він назвав Київ «матір'ю городів руських», «центром духовної культури Русі». Місто вразило іноземця горами, околицями. У листі до Софії Шилл написав: «Москва, яка вона люба нам, зблідла в очікуванні численних прийдешніх вражень» [6, с. 198]. Відомо, що Рільке навіть планував назавжди переселитися до Києва, у це «близьке до Бога» місто. У листі до матері він писав про Софію, Лавру, монастирі, собори. Київ назвав «святим місцем, де Росія чотирма сотнями церковних бань розповіла про себе світові» [6, с. 198]. «Мамо! Я вже два тижні у Києві. Безперечно, Київ – то найсильніші враження. Я б хотів тут оселитися назавжди. Тут мені відкрилася «одвічна руська сутність», насамперед пам'ятки культури давнини. А які тут церкви і собори, в них багато старих картин і дорогоцінних реліквій... А велична лавра, її келії, печери... Це не передати словами...» [16, с. 57].

Відвідини християнських пам'яток Києва дали поштовх до створення збірки «Книга годин» («Часослови»), яка вийшла у Відні в 1905 році. Польський дослідник А.Рогальський вважає, що «якби не Київ, Рільке ніколи б не написав свого «Часослова» [10, с. 143]. Митець говорив, що це місто стало «основою його вражень і переживань, які проявили йому світ» [3, с. 186]. Київ «виріс кристалізував у ньому поета» [8, с. 48].

Відомо, що Райнер Рільке був у Полтаві, хоча фактів про це дуже мало. У Полтавському краєзнавчому музеї є енциклопедична довідка про перебування Рільке в Полтаві, про це згадується і в статті Я.Вовка [2]. Декілька днів у червні 1900 року Рільке жив у Полтаві в готелі Агрофени Пилипівни Воробійової на вулиці Преображенській, № 4 (нині будинок, розташований півколом на перехресті вулиць Європейської та 1100-річчя Полтави).

Рільке оглянув пам'ятники старовини, місця Полтавської битви, після чого написав баладу «Карл XII, король шведський, мчить по Україні» (1900) та вірш «Буря» (1904), які увійшли до збірки «Книга картин» [2, с. 121]. Слід зауважити, що Полтава спонукала Рільке до написання нових віршів, залишила незабутні враження про щирих людей. Лу в одному з листів писала: «Уже починаючи з Полтави, у людях почало проступати щось добре, руське – чим далі на Схід, тим сильніше» [7].

Рільке був у селах Полтавщини, щоб «людей і ландшафт ближче розглянути» [2, с. 121]. Тут

його зачарували красиви, вразило гармонійне єднання людини й природи, стихій і Бога [9, с. 68]. «Згадую оце полтавські степи, надвечірні зорі, хатки, охоплює душу сум, що мене там немає», – записав він у своєму щоденнику 1 вересня 1900 року [15, с. 56]. Не раз згадував, як в одному з полтавських сіл розговорився із жінкою-селянкою, яка вразила своєю сердечністю та розумом. Вона питала, скільки ж часу треба, щоб доїхати з батьківщини поета до Полтавщини [5, с. 8]. Під впливом відвідин полтавських сіл з'явився вірш «В оцім селі стоїть останній дім...»:

*В оцім селі стоїть останній дім,
самітний, наче на краю землі.
Іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.*

*Мале село – це тільки перехід
між двох світів у інший лясний світ,
передчування моторошна путь.
І ті, що йдуть з села за круговид, –
брестимуть довго чи в дорозі вмруть [1, с. 21].*

У цьому вірші простежується характерне для Рільке сприймання українського пейзажу («під знаком вічності», на тлі безмежного часу і простору [10, с. 138]. У своєму щоденнику Рільке записав: «Це було заключне звучання далини й самотності, яке залунало в мені перед нічю, що насувалася» [1, с. 546]. У збірці «Сонети про Орфея» автор теж згадує про Полтавщину. Краса безмежних полтавських ланів, широких степів, розкішних садів не раз спливала в уяві, надихаючи на нові творчі звернення.

Висновки і пропозиції. Подорожі до Росії та України справили на Рільке незабутні враження. Він вирішив, що зрозумів «загадку російської душі» і що це розуміння має повернути все і в його власній душі. О. Ізарський говорить, що в Україні поета охопив порив до усвідомлення власної мети, призначення, до самовдосконалення через вирішення найглибших внутрішніх проблем. На думку Рільке, Україна «межує безпосередньо з Богом». При згадці про Україну поет дрижав [5, с. 7].

Як бачимо, мандрівка відбулася згідно з окресленим заздалегідь маршрутом. І якщо перша подорож була лише до столичних міст Російської імперії, то друга охопила велику кількість різних населених пунктів Росії та України. Цікаво, що Рільке відвідав ті міста, які мали давню історію, де залишились пам'ятки давнини, які могли повідати про минуле, збагатити його уяву і розширити світогляд. Поета цікавила історія, народна культура, яка ще збереглася у цих місцях. Отже, відвідини Росії та України залишили глибокий слід у душі тонкого лірика, уважного спостерігача і майстра поетичного слова.

Список літератури:

1. Бажан М. Вибрані твори: у 2 т. Т. 2. Київ, 2004. 608 с.
2. Вовк Я. Рільке і Полтавщина. *Рідний край*. 1999. № 1. С. 121.
3. Гармаш Л. Лу Саломе. Челябинск : Урал, 2000. 341 с.
4. Ганич Н. Бог Рільке – не в небі, а в корінні. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах*. 2000. № 1. С. 45–46.
5. Ізарський О. Рільке в Україні. *Зарубіжна література*. 2003. № 36. С. 6–8.
6. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навчальний посібник / за ред. В.І Кузьменко. Київ : Академія, 2010. 496 с.
7. Люба Є. Так заговорила ... Заратустра. *Полтавський вісник*. 2010. № 38. С. 27.
8. Марченко Н. Рільке й Україна. *Вікно в світ*. 1998. № 3. С. 44–60.

9. Матвієнко П. Антологія краєзнавства Полтавщини : наук.-метод. посібник. Полтава, 2005. 115 с.
10. Наливайко Д. Українські мотиви в поезії Рільке. *Жовтень*. 1971. № 10. С. 135–147.
11. Ніколенко О. Вивчення поезії XX ст. в школі: Гійом Аполлінер, Райнер Марія Рільке : посібник для вчителя. Харків : Ранок, 2003. 272 с.
12. Пеленський Є. Рільке і Україна. *Зарубіжна література*. 2003. № 36. С. 8.
13. Полтавщина: енциклопедичний довідник / за ред. А.В. Кудрицького. Київ, 1992. 1022 с.
14. Сергієвський А. Райнер Марія Рільке в Кременчуге. *Кременчуцький кур'єр*. 1997. 25 грудня. С. 13.
15. Чирков О. Зарубіжна література : підручник для 11 кл. Київ : Вежа, 2000. 320 с.
16. Штейнбук Ф. Вивчення зарубіжної літератури. Харків : Ранок «Веста», 2003. 256 с.

References:

1. Bazhan M. (2004). Vybrani tvory [Selected Works]. V. 2. Kyiv : Vydavnytstvo imeni M. Bazhana.
2. Vovk Ya. (1999). Rilke i Poltavshchina [Rilke and Poltava region]. *Ridnyi kraj*, no. 1, p. 121.
3. Garmash L. (2000). Lu Salome [Lou Salome]. Chelyabinsk : Ural.
4. Ganich N. (2000). Bog Rilke – ne v nebi, a v korinni [God of Rilke is not in heaven, but in the root]. *Vsesvitnya literatura v serednikh navchalnykh zakladakh*, no. 1, pp. 45–46.
5. Izarskyi O. (2003). Rilke v Ukraini [Rilke in Ukraine]. *Zarubizhna literatura*, no. 36, pp. 6–8.
6. Kuzmenko V.I. (ed.) (2010). Istoriya zarubizhnoyi literatury XX st. [History of Foreign Literature of XX century]. Kyiv : Akademiya.
7. Liuba Ye. (2010). Tak zagovoryla ... Zaratustra [So told ... Zarathustra]. *Poltavskiy visnyk*, no. 36, p. 27.
8. Marchenko N. (1998). Rilke i Ukraina [Rilke and Ukraine]. *Vikno v svit*, no. 3, pp. 44–60.
9. Matviienko P. (2005). Antologiya kraieznavstva Poltavshchyny [Anthology of local lore of Poltava region]. Poltava.
10. Nalyvaiko D. (1971). Ukrainski motyvy v poezii Rilke [Ukrainian motives in Rilke's poetry]. *Zhovten*, no. 10, pp. 135–147.
11. Nikolenko O. (2003). Vyvchennya poeziji XX st. v shkoli: Gijom Apolliner, Rainer Maria Rilke [Study of poetry of the XX century in school: Guillaume Apolliner, Rainer Maria Rilke]. Kharkiv : Ranok.
12. Pelenskyi Ye. (2003). Rilke i Ukrayina [Rilke and Ukraine]. *Zarubizhna literatura*, no. 36, p. 8.
13. Kudrytskyi A.V. (ed.) (1992). Poltavshchyna [Poltava Region]. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia.
14. Sergiyevskij A. (1997). Rainer Mariya Rilke v Kremenchuge [Rainer Maria Rilke in Kremenchuk]. *Kremenchutskiy kuryer*, 25 December, p. 13.
15. Chirkov O. (2000). Zarubizhna literatura [Foreign Literature]. Kyiv : Vezha.
16. Shteinbuk F. (2003). Vuvchennya zarubizhnoi literatury [Study of Foreign Literature]. Kharkiv : Ranok "Vesta".